

TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE STRATEJİK KÜLTÜR

Ramazan Erdağ*, Tuncay Kardaş**

* Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

** Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Geleneksel yapısı itibari ile genelde “bekle gör” anlayışı temelinde şekillenen Türk dış politikası Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında bölgesel ve uluslararası sorunlarla karşı karşıya kalmış ancak etkin bir rol üstlenememiştir. 11 Eylül sonrası Türk Dış Politikasında ise önemli bir dönüşüm yaşanmakta ve bu dönüşümün mimarı olarak nitelendirilen Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu’nun stratejik yaklaşımı yeni Türk Dış Politikasının ana parametreleri konusunda önemli ipuçları vermektedir. Davutoğlu, Türk Dış Politikasının yeni normlarının özgürlük ile güvenlik arasında kurulacak yeni bir bağlantı, komşularla sıfır problem ilişkisi, çok boyutlu-çok kulvarlı dış politika, yeni bir diplomatik üslup-içerik arayışı ve ritmik diplomasiye geçiş temelinde olması gerektiğini sıklıkla ifade etmektedir. Türkiye yakın gelecekte bu yeni anlayışla birlikte birikmiş sorunlarına çözüm yolları geliştirmek için, uluslararası kuruluşlarla yakın işbirliği kurarak “bölgesel güç”, uzunca bir süredir ihmal ettiği bölgelerle geliştirmeye çalıştığı diplomatik ilişkileriyle de “küresel bir aktör” olma iddiasını taşımaktadır. Bu norm ve hedeflerin yardımıyla başta Irak ve İran olmak üzere komşu ülkelerle yaşanan sorunların sadece geleneksel diplomasi ile çözümüne ilişkin değil, aynı zamanda alan-açıcı siyaset, bölgesel barış ve istikrar arayışı, kurucu-diyalog yöntemleriyle yeni siyasallık imkânları açılmış ve ilişkiler genelde bu yeni anlayışın temelinde ele alınmıştır.

Bu makale, Türkiye'nin yeni dönemde sergilediği dış politika yaklaşımının zihinsel arka planında yatan stratejik kültürü ve onun pratik yansımalarını incelemektedir. Stratejik kültür devletlerin güvenlik ve dış politika tercihlerini ve karar alma süreçlerini şekillendiren norm ve mitlerin oluşumu ve etkilerini araştırmayı hedefler. Türkiye'nin yeni stratejik kültürü, aktüel kriz bölgelerinin yanı başında bulunan Türkiye'nin normatif açımları, krizlerde önemli arabulucu rolleri üstlenmesi, “başkalarının sorunları ile ilgilenme” ve “tarihi sorumluluğunu yerine getirme” gibi ideal politik kültür oluşturma çabasıyla yakından ilgilidir. Türkiye'nin bölgesel-küresel ölçekte kendi stratejik kültürünün aktüel-politik karşılığını sıklıkla göstermek istemesi yeni stratejik kültürünün incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Stratejik Kültür: Kavramsal Bir Çerçeve

Devletlerin güvenlik ve dış politika tercihlerinin arka planında yer alan norm ve mitlerin oluşumu ve karar alma sürecindeki etkilerini araştırmak için devletlerin sahip oldukları stratejik kültürlerinin incelenmesi gerekmektedir. Jack L. Snyder'a göre stratejik kültür; “bir toplumun üyelerinin stratejik tercihle ilgili eğitim ya da taklit yoluyla edindikleri ve birbirleriyle paylaştıkları alışılmış davranış kalıplarının, şartlı duygusal reflekslerin ve fikirlerin toplamı olarak tanımlanabilir”.¹ Temel aktörler ulusal ve uluslararası sorunların çözümüne yönelik tercihlerde bulunurken zihinsel arka planlarında yer etmiş kültürel tercihlerin kurucu etkisi ile hareket ederler. Bu kültür-pratik bileşimi devletlerin orta vadede yönelimlerini belirlemede ve zamanla da stratejik kültürlerini oluşturmaktadırlar. Orta-ya çıkan stratejik kültürler devletlerin tutum ve davranışlarını etkileyebildiği ölçüde önemlidir.

Stratejik kültür analizi ile bir toplumda güç kullanımını konusunda ortak tutum ve davranışlar anlaşılabilir, inanç ve değerlerin güvenlik ve dış politika konuları üzerindeki etkisi de incelenebilir.² Kavramsal olarak stratejik kültür tarihsel tecrübenin bir yansıması olarak kabul edilebilir.³ Stratejik kültür, savaş ve barış hakkındaki davranışlara yön veren bir zihin haritasıdır. Ken Booth'a göre stratejik kültür ulus-

lararası politikada kuvvet kullanımı, sivil-asker ilişkileri ve stratejik doktrinler gibi konularda aktörlerin davranışlarının şekillenmesinde önemli bir rol oynayan tarihten, coğrafyadan ve siyasal kültürden türetilen bir kavramdır.⁴ Colin S. Gray çalışmalarında stratejik kültür kavramının “kendimizi, ötekini ve ötekinin kendimiz hakkındaki düşüncesini daha iyi kavramda kullanışlı bir araç” olduğunu iddia etmiştir.⁵ Kavram, NATO’nun Afganistan operasyonunda (Uluslararası Güvenlik ve Yardım Gücü, ISAF- International Security Assistance Force) çok uluslu koalisyon güçlerinin tek amaç doğrultusunda ortak bir hedefi paylaşmaları, başka bir deyişle farklı siyasal, politik ve askeri kültüre sahip ülkelerin ortak bir stratejik kültür etrafında hareket edebilmelerine örnek olarak verilebilir.⁶ Stratejik kültür yaklaşımına göre; uluslararası sistemde devletlerin stratejik tercihlerinin kaynağı düşünsel ve kültürel alanlarda aranmalıdır. Stratejik kültür yaklaşımında stratejik çevreyi oluşturan semboller sistemi, bir devletin savaş ve çatışmaya yönelik düşünceleri ile ilgili geliştirdiği metafor ve tasvirlerin temel varsayımlarından meydana gelir.⁷ “Stratejik kültür devletlerin uluslararası sistemin eşit olmayan kuvvet dağılımındaki değişiklikleri yorumlayan/anlamlandıran bir prizma olarak görülebilir”. Örneğin savaş ve çatışmaların “önlenebilir” olduğu fikri düşmanın sürekli “kötü” olarak algılanmadığının bir işareti olarak kabul edilebilir. Savaş ve düşman ile ilgili böylesi bir değerler dizgesine sahip bir stratejik kültürün tehditleri şiddet yoluyla *bertaraf etmek* yerine *idare etmeyi* daha kazançlı bulacağı öngörülebilir.⁸

Türkiye’nin Stratejik Kültürü ve Davutoğlu’nun Dış Politika Tasavvuru

Türkiye’nin stratejik kültürü tarihsel tecrübeler, inançlar ve normlar doğrultusunda ideal ya da reel politik seçeneklerine kaymıştır. “Bölgesel güç” olma ideali ve etkinliğin artırılması söylemi Türk dış politikasını reel politik seçeneğe yönlendirirken, öte yandan işbirliği ve uzlaşi hedefi demokrasi, insan hakları ve özgürlüklerin genişletilmesini benimseyen normlar da ideal politığe yakınlaştırmıştır. Yeni dönemde güç, salt materyal kapasite ya da askeri yeteneğe dayalı for-

müle edilmemiştir. Türkiye'nin büyük stratejisi gelecekte dünyanın en gelişmiş on ekonomisinden biri olmak ve uluslararası barış ve istikrarın sağlanmasına azami katkı sağlamak olarak tanımlanmıştır.

Davutoğlu'nun zihinsel arka planında savaş ve çatışmalar önlenilebilir bir olgular silsilesidir. Ona göre, savaş ve çatışmaları önleyebilmek/sınırlayabilmek amacıyla mevcut materyal yapıların yanında stratejik planlama ile sabit ve değişken verilerin kurgulanmasından ortaya çıkan yeni bir güç konsepti oluşturulabilir.⁹ Çatışmaların ve savaşların önlenmesine dayalı güç konsepti ile birlikte Davutoğlu bölgesel ve küresel alanda uluslararası işbirliğini de zorunlu görmektedir ve burada anahtar rol uluslararası örgütlerin rolünün güçlenmesi ve devletlerarası politikaların uygulanabilmesi için yeni dış politika araçlarının kullanılabilmesinde yatar.¹⁰ Tehdit algılamalarında Davutoğlu'nun "komşularla sıfır problem" politikası hem ulusal hem de uluslararası alanda yeni bir paradigmayı ifade etmektedir. Davutoğlu'na göre Türkiye'nin komşularıyla sıfır sorun politikasının amacı komşularla sorunları minimuma indirgeyecek diyalog ve işbirliğini artırmak ve bölgesel ve küresel güvenliği sağlayacak bir araç olarak kullanabilmektir. Davutoğlu Türkiye'nin tüm komşuları ile hiçbir sorun olmayan bir ortamın olamayacağını da ifade ederek, "komşularla sıfır sorun" idealini ülkeler arası ilişkilerde tehdit ve çatışma temelinde güvenlik temelli kaygılar yerine işbirliği ve diyalogu en üst düzeye çıkaracak bir "semboller sistemi" olarak kullanmaktadır. Bu çerçevede, 2002-2010 döneminde Türkiye'de yeni bir stratejik kültürün oluştuğu söylenebilir. Türkiye'nin stratejik kültürünün ana paradigması stratejik çevreyi tehdit kaygılarından ötede fırsatlara dönüştürebilmeyi amaçlayan, çatışma ve savaşları önlenilebilir bir kavram olarak gören, yumuşak gücü ön plana çıkaran, uluslararası örgütlerin uluslararası ilişkilerde daha aktif rol alması gerektiğini vurgulayan ve yeni dış politika araçlarını gerekli gören bir yaklaşımı ifade etmektedir.

Alastair Johnston'un öncü kavramsallaştırmasıyla yeniden değerlendirildiği stratejik kültür üç farklı kategoride değerlendirilebilir; diplomasiye dayalı-uzlaşmacı, savunmacı ve saldırgan.¹¹ Türkiye'nin stratejik kültürünü açıklayabilecek en iyi kavram uzlaşmacı ve eko-

nomi-kalkınmacıdır. Ekonomi-kalkınmacı stratejik kültür kavramı, siyaset ile ekonominin stratejik etkileşimini ifade etmektedir. Bu stratejik kültür ekonomik ve ticari ilişkilerin dış politika yapımındaki önemini vurgulamaktadır: Türkiye uluslararası ilişkilerde bir yandan tarihsel ve kültürel arka planında yer alan dinamiği harekete geçirmeye çalışırken diğer taraftan bölgesel ve küresel ölçekte ekonomik ve ticari ilişkileri güçlendirmeye çalışmaktadır. Stratejik karar alıcıların Türkiye Cumhuriyeti'nin 100'üncü kuruluş yıldönümü olan 2023 yılında belirlediği Türkiye'nin "dünyanın en gelişmiş on ekonomisinden biri olma" hedefi de ekonomi kalkınmacı stratejik kültür yaklaşımının bir sonucu olarak okunabilir. Dış politikada stratejik karar alıcılar sadece çatışma ve savaşların önlenmesine yönelik değil aynı zamanda kalıcı barış ve istikrara da vurgu yapmaktadırlar. Türkiye'nin stratejik kültüründe kalıcı barış ve istikrarın sağlanmasında ekonomik kalkınmışlık ve bölgesel refahın artması önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin "komşularla sıfır sorun politikası" ekonomik perspektiften ticari ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla güvenlik endişeleri nedeniyle rezerv konulan ilişkilerin yeniden canlandırılmasını ve ticaret alanları oluşturmayı amaçladığı da söylenebilir.¹²

Özetle, Türkiye'nin dış politikadaki stratejik seçeneklerinde ortaya koyduğu bu yeni normlar stratejik seçeneklerin aktörlerin zihinsel arka planında var olan algının dışa yansımaları olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda Türkiye'nin ortaya çıkan stratejik kültürü uluslararası çevrenin potansiyel risklerini fırsatlara dönüştürebilmeyi amaçlayan, tarihsel ve kültürel bağların işbirliği ve diyalog ortamını genişletmesine katkı sağlayacak, yumuşak güç odaklı ve ekonomik ve ticari ilişkileri artıracak yeni dış politika araçları ile ilkesel bir dış politika anlayışını ortaya koymaktadır.

Türk Dış Politikasında Stratejik Kültürün Yansımaları

Ahmet Davutoğlu dış politika vizyonu olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 100'üncü kuruluş yıldönümünde "2023'te, AB'ye tam üye olmuş, komşu havzalarda etkin rol üstlenmiş, küresel alan-

da aktif rolü olan, ekonomisiyle dünyada ilk 10'a girmiş bir Türkiye” makro hedefiyle yeni Türk dış politikasının temel koordinatlarını ortaya koymuştur.¹³ Bu hedeflerin ifadesini bulacağı vasat olarak Dışişleri Bakanlığı'nın güçlendirmesi gerektiğine işaret eden Davutoğlu, stratejik kültürün icrasını üstlenecek bakanlıktaki mevcut diplomat açığının kapatılmasını ve bakanlık bütçesinin artması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁴

“Biz 2023'te Cumhuriyetimizin 100. yılında nasıl bir Türkiye istiyoruz? Hangi vizyonla bakıyoruz ve hangi zihinsel arka planla böyle bir Türkiye'yi inşa edeceğiz? Öncelikli tanımlamamız gereken husus budur. Yeni bir dünya ortaya çıkıyor. Bu yeni dünyanın getirdiği gereklilikler ve çağdaş ihtiyaçlar ortaya çıkıyor. Bu ihtiyaçlar içinde sistematik bütünlük arz eden bir vizyon geliştirmemiz lazım. Türkiye'nin 2023'te AB üyeliğinin tüm gerekliliklerini tamamlayarak AB üyesi olmuş, komşu ülkelerle ortak güvenlik ve ekonomik havzalar halinde bütünleşmiş, doğrudan uluslararası çıkarlarımızı ilgilendiren bölgelerde etkin düzen kurucu bir rol üstlenmiş, küresel bütün alanlarda aktif faaliyet gösteren, uluslararası örgütlerde belirleyici bir rol oynayan, dünyanın ilk 10 ekonomisi arasına girmiş ve bunlar kadar önemlisi küresel kültüre Türkiye'nin özgün ulusal katkısını yapabilen güçlü ve saygın bir Türkiye. Diplomamız böyle bir Türkiye'nin hizmetinde olacak.”¹⁵

Türkiye BM ve NATO'ya üye olmakla uzun yıllar Batılı dış politika prensiplerini takip etmiştir. Batılı kimliğinin politik bir yansıması olarak demokratik yönetim biçimini seçmiş ve tek partili siyasal sistemden çok partili siyasal sisteme geçmiş olan Türkiye'nin bu davranışı Batılılaşma dönüşümünün de açık bir örneği olmuştur. Bu çerçevede Türkiye'nin NATO'ya üyeliği stratejik ortaklığının olduğu kadar Batılılaşma projesinin de önemli uygulama aşamalarından biridir.¹⁶ Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Türkiye'nin Batılı kimliğini yansıtan NATO üyeliğinin ve AB tercihinin yanında, İslami kimliğini yansıtan İKÖ üyeliği ile KEİ ve D-8 gibi örgütlerin kurucusu olarak yer alması Türkiye'nin çok yönlü kimliğinin açığa çıkan ilk dönem örnekleri olarak gösterilebilir.¹⁷

Geleneksel Türk dış politikası savunmacı-realist pragmatizm temelinde oluşturulmuştur. Türkiye'nin uluslararası güç dengesinde

materyal kapasite ve güvenliğe dayalı milli çıkar tanımlamasının ve bu paralelde dış politika araçlarına sahip olmaya çalışmasının temelinde bu algı vardır.¹⁸ Türkiye'nin Soğuk Savaş ve sonrası dönemde stratejik kültürünün oluşumunda çoğunlukla güvenlik bürokrasisi ve askeri seçkinler etkili olduğundan, dönemin stratejik kültürünün oluşumunda toplumsal-kültürel dinamiklerin etkisi azdır.¹⁹ Türkiye'nin Soğuk Savaş ve sonrası dönemde ortaya çıkan stratejik kültürü *uyumlu (accommodationist)* ve savunmacı büyük stratejinin bileşimidir.²⁰ Burada stratejik seçenekler arasında devletin güvenliği ve bekası en öncelikli tercih konumundadır. Stratejik aktörlerin savunmacı güvenlik anlayışı takip etmelerinin sebebi uyumlu stratejik tercihin bir ürünüdür. Gerçekten de bu dönemde Türkiye yayılcı bir tutum benimsememiş, diplomatik kanalları çalıştırmış ve en son seçenek olarak güç kullanımını tercih eden bir strateji izlemiştir. 1974'teki Kıbrıs Barış Harekatı ve İkinci Körfez Savaşı'ndaki Irak hareketına destek vermesi bu stratejinin bir yansıması olarak kabul edilebilir.²¹ 2002 yılında AK Parti'nin tek başına iktidara gelmesi ile birlikte iç politikada yapısal reformlar, kalkıncı politikalar ve AB reform süreci temelinde demokratikleşme, insan hakları, temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi yönünde ciddi atımlar yapan Türkiye²² dış politikada pro-aktif bir tutum benimsemiştir.

Ahmet Davutoğlu'nun stratejik temellerini oluşturduğu ve Türkiye'nin stratejik kültürünü yansıtan yeni Türk dış politikası tarihsel süreç içerisinde Batı uyumlu-savunmacı stratejik kültürün aksine çok taraflı-çok boyutlu yaklaşımları tercih etmiştir. Bu bağlamda geleneksel Türk dış politikasının “muasır medeniyetler seviyesi” olarak AB-ABD eksenine ve 19. yüzyıl ham modernleşme zihniyetine sabitlediği “batı yanlısı” tek boyutlu dış politika terk edilmiş, güvenlik ve rejimi koruma kaygıları nedeniyle ilişki geliştirilemeyen başta Ortadoğu olmak üzere Kafkasya, Orta Asya, Afrika ve Güney Amerika gibi yeni dış politika manevra alanları oluşturulmuş ve çok boyutlu/çok kulvarlı yeni bir anlayış benimsenmiştir. “Kötü komşuluk” algısından “sıfır sorun” yaklaşımına dönüşüm aynı zamanda Türkiye'nin “coğrafi tasvirindeki” değişimin bir sonucu olarak gö-

rülebilir.²³ Coğrafi muhayyile değişimi dış politika bakış açısını genişletmiş ve aktörlerin daha geniş bölgesel strateji ve politika izlemelerine imkân hazırlamıştır.²⁴ Bu çerçevede Türkiye yeni dönemde potansiyel tehdit algısını terk ederek kimlik-kurucu bölgesel politika yapım süreçlerini başlatmıştır.

11 Eylül terör saldırıları 21. yüzyılın uluslararası güç ve politika dengesinde önemli bir dönüm noktası olmuş, korku politikaları yoluyla küresel rıza üretimi özgürlük alanını daraltıcı tedbirleri gündemin üst sıralarına taşımıştır. Bu ortamda, Türkiye'nin özgürlük-güvenlik denkleminde özgürlükçü bir söylem benimsemesi yeni stratejik kültürünün bir sonucudur. Ancak, Soğuk Savaş dönemi şartları ve iç politik gelişmelerin etkisinden kurtulamayan karar alıcı güvenlik bürokrasisi standart güvenlik retoriğine hapsedilmiş bir dış politika tavrı olan “dört yanı düşmanla çevrili” zihniyeti aşamamıştır. Bu refleks Türkiye'yi içe kapanık, dış politikada “bekle gör” anlayışı ile durağan konuma geri çağırılmışsa da başarılı olamamıştır. Türkiye, Cumhuriyetinin ilanının ardından Menderes ve Özal dönemlerinde dış politikada daha aktif bir tutum benimsemeye başladığında bu tutum, kimlik tartışmaları, yeni ilişki kurulan ülkelerin coğrafi konumları ve yönetim sistemlerinin etkisiyle rejim tartışmalarına dönüştürülmüştür. Ancak yine de Türk dış politikası tarihsel tecrübeler doğrultusunda iç politikada güçlü iktidarlar döneminde daha aktif bir tutum benimsemiştir. Bu bağlamda iç politik istikrar dış politikada etkinliği beraberinde getirmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni şartların anlaşılması noktasında Türk dış politikasının pasif ve izole edilmiş tutumu eleştirilmiştir. Türkiye'nin tarihsel ve kültürel bağlarının bulunduğu Ortadoğu'da daha aktif politikalar geliştirilmesi gerektiği vurgulanmış ve Türkiye-Ortadoğu ilişkilerinde paylaşılan tarih ve ortak kimlik Türkiye'yi Ortadoğu ülkelerine yakınlaştıran unsurlar olarak görülmüştür.²⁵ Geleneksel Türk dış politikasını eleştirerek Türk dış politikasına yeni bir bakış açısı getiren Özal; dış politikada risk alan, aktif bir tutum benimsemiştir. Özal'a göre Ortadoğu'da Türkiye açısından tehditten daha fazla özellikle ekonomik yönden fırsat

bulunmaktaydı.²⁶ Özal Türkiye'nin Ortadoğu ile tarihsel ve kültürel bağlarını kullanışlı bir dış politika aracı olarak görmüştü.²⁷ İsmail Cem'in Dışişleri Bakanı olarak görev yaptığı 1997-2002 döneminde ise Türkiye Ortadoğu'daki anlaşmazlıkların çözümünde arabulucu rol oynamıştı. İsmail Cem Ortadoğu ile ilişkilerde tarihsel ve kültürel bağların yanında, Türkiye'nin çok yönlü kimliğini ön plana çıkarmış ve bölge açısından Türkiye'nin rol model örneğine vurgu yapmıştı.²⁸ Davutoğlu döneminin temel farkı politika oluşturma sürecinin ideal-politik çerçevesini de çizmesinden kaynaklanır. Türkiye "komşularla sıfır sorun" ideali çerçevesinde 2003 yılında ABD'nin Irak müdahalesinde Türkiye'nin müdahale için topraklarını kullanmasına izin vermemesi bölge ülkeleriyle yakınlaşmayı da getirmiştir.²⁹

TABLO 1. ALTERNATİF PERSPEKTİFLERİN KARŞILAŞTIRMASI

	Turgut Özal	İsmail Cem	Ahmet Davutoğlu
Tarih ve Kültürün Önemi	Nispeten Önemli	Önemli	Çok Önemli
Batı ile uyuşabilirlik	Çok Önemli	Çok Önemli	Önemli
Medeniyet görüşü	Medeniyetler Arası Köprü	Çoklu Medeniyetler Kimliği	İslami Medeniyet Kimliği
Bölgesel çatışmalara ilgi	Önemli	Önemli	Çok Önemli

Kaynak: (Meliha Benli Altunışık, "Worldviews and Turkish Foreign Policy in the Middle East", *New Perspectives on Turkey*, No. 40, 2009, ss.193).

"Komşularla Sıfır Sorun" söylemi yeni Türk dış politikasının ana eksenini oluşturmuştur. Cumhuriyet'in dış söyleminin tamamlayıcı bir unsuru olarak ortaya çıkan güven(siz)lik algısı bölge ülkeleri ile ilişkileri aksatmıştır. Yeni Türk dış politikası için uzlaşa ve diyalog ortamının oluşmasını sağlamak ve çatışmaların önlenmesini sağlamak büyük stratejisinin bir aracıdır. Batılılaşma/modernleşme Batı endeksli politikalar üretmek değil, bu idealden vazgeçmeden aynı zamanda doğuda, kuzeyde ve güneyde hatta diğer kıtalarda politika üretip uygulayabilmek amaçlı, çok yönlü bir kimlik oluşturmak olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda çok boyutlu Türk dış politikasının etkileşim ve iletişim ile birlikte çok yönlü bir kimlik algısı oluştur-

duğu söylenebilir.³⁰ Ahmet Davutoğlu çok boyutlu dış politikanın amacını “hattı diplomasi yoktur sathı diplomasi vardır, sathı ise tüm dünyadır” şeklinde tanımlamıştır.

“Türkiye bir Avrupa ülkesidir. Gelecekte AB’nin de en etkin ülkesi olacaktır. Türkiye, ayrıca Asya, Balkan, Kafkas, Ortadoğu, Hazar, Karadeniz, Akdeniz ve Körfez ülkesidir. Bu çerçevede radarlarımızın açık kalması gerekir. Bir an haberleşmenin, oralandaki haber kanallarının veya olayları takip etme kapasitesinin ihmale uğraması, sadece ilgili ülkeyle değil, bütün Türk dış politikasında zaaf ortaya çıkaracaktır. Türkiye’ye dönük olağanüstü bir beklenti var. Türkiye’nin coğrafyası ve tarihini avantaj olarak değerlendiriyoruz.”³¹

Türkiye’nin Yeni Konumu: Barış ve İstikrar Arayışı

1990’lı yıllardan itibaren etkisini her alanda hissettirmeye başlayan küreselleşme süreci ile birlikte hızla gelişen iletişim teknolojileri bir yandan etkileşimi hızlandırırken öte yandan uluslararası alanda sorunların aniden yayılmasına, birbirini tetiklemesine ve meselelerin daha da karmaşıklaşmasına neden olmuştur. Küresel ekonomik krizler ve bölgesel çatışmaların bir anda dünya siyasetinin ana gündemini oluşturmaya başlaması bu değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu yeni uluslararası yapı Soğuk Savaş dönemi sonrasında tartışılmaya başlanan yenedünya düzeninin kurulmasının da temelini oluşturmaktadır. Bu çerçevede yeni dönemin koşulları siyasal düzeyde daha fazla işbirliği ve diyalogu, ekonomik düzeyde karşılıklı bağımlılığın artarak daha etkin bir küresel finans sisteminin oluşmasını ve kültürel düzeyde de kucaklayıcı ve ötekileştirmeyi önleyici bir tutumu zorunlu kılmaktadır. Bu yeni uluslararası evrende Türkiye stratejik kültürünün bir yansıması olarak coğrafi, tarihi ve kültürel derinliğini ve reel gücünü kullanarak uluslararası barış ve istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynamak istemektedir.³²

Türkiye’nin yeni uluslararası konumunun barış ve istikrara katkısı açısından yeni dönemdeki Türk-Rus ilişkilerinin önemli bir etkisi vardır. Türkiye-Sovyetler Birliği arasındaki resmi ilişkilerin Atatürk’ün 26 Nisan 1920 tarihinde Lenin’e gönderdiği mektupla başladığı kabul edilmektedir. Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında

16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması ile iki ülke arasında ekonomik ve kültürel ilişkiler hızla gelişmeye başlamıştır. Oluşan bu yakınlaşma döneminin ardından Soğuk Savaş döneminin şartlarında iki ülke farklı kutuplarda yer almıştır. Soğuk Savaş döneminde iki ülke arasında oluşan güvenlik endişeleri ilişkilerde yaşanan yakınlaşma sürecini sona erdirmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren SSCB'nin ardından kurulan Rusya Federasyonu ile Türkiye arasındaki ilişkiler "bavul ticareti" ile tekrar başlamış 2000'li yıllarda "stratejik ortaklık" düzeyine ulaşmıştır. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin gelişmesinde her iki ülkenin 21. yüzyılın başından itibaren takip etmeye başladığı "çok boyutlu dış politika" tutumunun önemli bir etkisi olmuştur. Türkiye'nin "komşularla sıfır sorun" politikası ile Rusya'nın komşularına önem veren bir dış politika anlayışı sergilemesi oluşan diyalog ve işbirliği ortamını pekiştirmiştir. İlişkilerdeki yakınlaşmanın diğer önemli bir etkisi de Avrasya bölgesinin dünya jeopolitiğinde öneminin artması ve bu bağlamda yaşanan gelişmelerin iki ülke arasındaki işbirliğini bir gereklilik haline getirmiş olmasıdır.³³

Bu bağlamda iki ülke arasında resmi geziler de artmış ve devlet başkanlarının karşılıklı ziyaretlerinin yanında karşılıklı olarak başkanlar toplantıları yapılmaya başlanmıştır. Diplomatik ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi aynı zamanda kültürel ilişkilerin de geliştirilmesini sağlamış ve Soğuk Savaş dönemindeki güvenlik ve tehdit algısı ortadan kalkmaya başlamıştır. 1990'lı yılların başından itibaren ticari boyutta yeniden başlayan Türk-Rus ilişkileri 2000'li yılların ilk on yılının sonuna doğru 40 milyar dolara ulaşan ticaret hacmi ve diplomatik, kültürel etkileşimle birlikte stratejik işbirliğine dönüşmüştür.³⁴ Ticari alandaki ilişkilerin geliştirilmesi ile birlikte, 2005 yılında Mavi Akım projesinin hayata geçirilmesi ile Türkiye-Rusya arasında enerji alanında bir ortaklık oluşmaya başlamıştır. 2009 yılında imzalanan anlaşma ile Türkiye Rusya'nın Güney Akım Projesine destek vererek münhasır ekonomik bölgesinde etüd ve fizibilite çalışmalarına izin vermesiyle Nabucco-Güney Akım rekabeti yerini enerji alanında işbirliğine bırakmıştır.³⁵ Türkiye-Rusya ilişkilerinde yaşanan bu dönüşüm Türkiye'nin ekonomi-kalkınmacı stratejik

kültürünün bir yansıması olarak oluşan yeni dış politika anlayışı ile açıklanabilir. Türkiye geleneksel güvenlik algısında tehdit olarak gördüğü Rusya'yı ekonomik, ticari ve kültürel ilişkileri geliştirerek stratejik ortağa dönüştürebilmiştir.

Davutoğlu'na göre Türkiye'nin NATO ile müttefikliği Türkiye'nin stratejik tercihinin bir sonucudur. Ancak stratejik tercih Türkiye'nin Rusya ile olan ilişkilerini tehlikeye düşürmemelidir. NATO Soğuk Savaş'tan sonra Avrasya bölgesinin barış ve istikrarı açısından etkili bir araç ve örgüt olarak görülmüştür. Bu bağlamda Türkiye NATO'nun barış ve istikrarı koruyacak girişimlerini desteklemiştir. Davutoğlu'na göre, Türkiye'nin AB'ye tam üye olması AB'yi küresel bir güç haline getirecek ve Türkiye'deki dönüşüm ve istikrar AB aracılığıyla devam edecektir. Bu bağlamda Türkiye batı ile doğu arasında sadece pasif bir köprü değil tarihsel tecrübeleri ile dünya siyasetine etkin katılım sağlayan bir merkez ülke pozisyonundadır. Bu çerçevede Türkiye'nin ABD, NATO ve AB ile ilişkileri Rusya, Çin ve Ortadoğu coğrafyası ile ilişkileri çelişkili değildir ve sistematik bir şekilde Türkiye uyumlu politikalar uygulamıştır.³⁶

“20. yüzyılda Ortadoğu olarak adlandırılan ve coğrafi olarak Güneybatı Asya'da bulunan Türkiye, İran, Mezopotamya, Arap Yarımadası, Körfez Ülkeleri ve Mısır'ı içine alan bölge tarihte olduğu gibi günümüzde de uluslar arası gelişmelerin odağında yer almaktadır. İnsanlık tarihinde medeniyetlerin doğup geliştiği, semavi dinlerin dünyaya yayıldığı bir yer olmasının yanı sıra ekonomik, stratejik, kültürel ve demografik özellikler, bölgenin küresel önemini artırmaktadır. Bugünkü Ortadoğu siyasetinin karmaşıklığı, belirsizliği, istikrarsızlığı, kayganlığı, siyasal anlamda çağdaşlığın sembolü olan demokratik sistemlerden yoksunluğu, demokratikleşmeye karşı geleneksel yapıların ve süreçlerin dirençle ayakta durmaya çalışmalarını gibi belirgin özelliklerin şekillendirdiği bir tabloya sahip olması, aslında sadece içinde yaşadığımız çağın bir sorunu değil tarihten günümüze taşınan ortak bir sorun olarak görülmelidir.”³⁷

Türkiye'nin yeni stratejik kültürünün sonucu oluşan yeni dış politikası uluslararası alanda görünürlüğünün de artmasını sağlamıştır. Bölgesel ve küresel alanda daha aktif bir dış politika benimseyen Türkiye uluslararası sistemde yeni bir tartışma başlatmıştır. Pro-aktif

dış politika anlayışı sonucunda komşu ülkeler başta olmak üzere bölgesel ve küresel alanda ekonomik ve kültürel ilişkilerini geliştiren, yakın geçmişinde ikili ilişkilerinde “rezerv” koyduğu ülke ve bölgelerle yakın ilişki kurma çabasına giren Türkiye’nin “müttefiklik” ve “stratejik ilişkileri” yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Türkiye’nin başta ABD olmak üzere “stratejik ortaklığının” farklı bir konuma yöneldiği ve Türkiye’nin kendi politikalarını uygulamayı tercih ettiği ifade edilmiştir. Türkiye bölgesel sorunlar ve muhtemel çatışmalarda önleyici bir rol oynarken öte yandan uluslararası ekonomik ortaklıklarla önemli bir jeostratejik üstünlük elde etmeye başlamıştır. Örneğin, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının ardından Nabucco³⁸ ve Güney Akım projelerinde yer alan Avrupa’nın doğalgaz ihtiyacı noktasında transit geçiş alanı haline gelmiştir.³⁹ Türkiye’nin değişik bölgelere yönelik enerji anlaşmaları ve boru hatlarına ev sahipliği yapması etkinliğini artıran gelişmeler olsa da, bu tür angajmanların uluslararası ilişkilerin çatışma temelli doğasını değiştirip değiştirmeyeceği tartışmalıdır.⁴⁰

Daha az tartışılan şey, Türkiye’nin yeni dönemde stratejik kültüründe benimsediği yumuşak gücünü uluslararası alanda yayarak önemli bir rol üstlenmeye başladığıdır. Örneğin, Türkiye 2002 sonrası dönemde Ankara merkezli özerk politikalar izleme stratejisi benimsemiştir.⁴¹ Bu bağlamda Irak ile özellikle ekonomik ilişkilerinde, kültürel ve sosyal entegrasyonunda ABD etkinliğine önemli bir rakip olmuştur.⁴² Türkiye geliştirdiği yeni diplomasi üslubuyla Irak’ın siyasi istikrarsızlığa sürüklenmesinin önlenmesi için girişimlerde bulunarak ittifak oluşumları ile birlikte hükümet kurma çabalarına önemli katkı sağlamıştır.⁴³ Türkiye’nin yeni dönemde ABD ile olan ilişkilerinde “stratejik müttefiklik” tanımının “model ortaklık” haline dönüşmesi, Davos krizi sonrasında İsrail ile ilişkilerinde yaşanan gerilim ve “komşularla sıfır sorun” politikası doğrultusunda bölge ülkeleri ve Ortadoğu ile olan ilişkilerinde aktif bir tutum benimsemesi uluslararası alanda “Türkiye’nin yönü” tartışmalarını artırmıştır.⁴⁴ Bazı yazarlar Türkiye’nin yeni dış politika anlayışı ile birlikte bölgesinde ve küresel alanda bir aktör olarak yükseldiğini

savunurken, Türkiye'nin yeni dış politikasına kaygı ile yaklaşanlar Türkiye'nin "yönünün kaydığı", "Batı'dan koptuğu" ve "Türk dış politikasının Ortadoğululaştığı" yorumunu yapmaya başlamıştır.⁴⁵

Ortadoğu tarihi boyunca yaşanan bu çatışma ve gerilimler bölgenin adeta bir sorun yumağı haline gelmesine yol açmıştır. Bölgenin etnik, dini ve kültürel yapısı ayrışmanın en önemli argümanı olarak kullanılmaktadır. Türkiye yakın coğrafyasında bulunan bölgeye yönelik politikalarında geleneksel anlayış paralelinde "bekle gör" çizgisinde hareket etmiştir. Bu bağlamda Ortadoğu siyasetinin şekillenmesinde Türkiye'nin beklentilerinin aksine aktif rol alamadığı vakidir. Geleneksel tavır krizlerin ve çatışmaların çözümsüzlüğü ve taraf olunmasından ziyade durağan kalmadan yana olmuştur. Türkiye'nin son dönemde dış politikadaki yeni anlayışı bölgesel ve küresel alanda yeni seçenekleri beraberinde getirmiştir. Çok boyutlu ve pro-aktif diplomasi temelli yeni dış politika vizyonu çatışma alanları ve tehditleri birer kriz üretme mekanizması yerine kalıcı ekonomik ilişkiler, barış ve siyasi istikrarın yakalanması adına şans olarak görülmesini ifade etmektedir.

Türk dış politikası gerçekten de 2000'lerin ortalarından itibaren yeni stratejik kültürünü yansıtan ve bahsi geçen yorumların artmasına sebep olan gelişmelerle doludur: Türkiye bir yandan AB'ye tam üye olma hedefini sürdürürken, öte yandan onu eleştirmiş ve geleneksel "her koşulda batı yanlısı" dış politika tutumunu değiştirmiştir. Yine Türkiye İran'ın nükleer programı konusunda yürüttüğü ritmik diplomasi ile Brezilya ile birlikte Tahran'ı uranyum takası konusunda ikna edebilmiştir. Ancak, Tahran Anlaşmasının pratikte uygulanması beklenirken BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a karşı yaptırım kararı alınmasına yönelik olarak 2010 yılı Haziran ayında yapılan oylamada "hayır" oyu kullanmıştır. Türkiye'nin bu tutumu da eksen tartışmalarında kaynak olarak kullanılmıştır. Ancak bu konuda dikkatlerden kaçan ve yeni stratejik kültürün batı-karşıtı bir ekseninde tatbik edilmediğini gösteren önemli örnekler vardır. Geleneksel dış politikanın Batı-merkezciliğine istisna olarak takip ettiği Kıbrıs'ta çözümsüzlük politikasını terk etmiştir⁴⁶. Türkiye İran'a yap-

tırım konusunda “hayır” oyu kullanırken, aynı dönemde BM Güvenlik Konseyi Geçici üyesi olan Bosna-Hersek’e “evet” oyu, Lübnan’a ise “çekimser” oy kullanması yönünde telkinde bulunmasıdır. Türkiye bu yeni stratejik tavırla NATO üyeliği bekleyen Bosna-Hersek’in ittifaka karşı bir tutum belirleyerek üyeliği riske etmesini istememiştir. Aynı şekilde hassas dengelerde hükümet kurabilmiş olan Lübnan’ın o dönemde istikrarı açısından çekimser kalmasının gerektiği ifade edilmiştir. BM Güvenlik Konseyi’nde İran’a karşı uygulanacak yaptırımlar konusunda “evet” oyu kullanırken, bir batı ittifakı olan NATO’ya Bosna-Hersek’in açısından “evet” oyu kullanması ve hükümet dengeleri açısından Lübnan’a “çekimser” kalması yönündeki telkinleri Türkiye’nin “eksen değiştirdiği” yönündeki tezin müdahimlerinin yeni stratejik kültürü yeterince anlamamasından kaynaklanmaktadır.⁴⁷ Başta Davutoğlu’nun “yönümüz batıya dönük ancak sırtımız asla doğuya dönük değil” açıklaması ve karar alıcıların benzer yöndeki beyanları hem bu tartışmaların geçersizliğini hem de Türkiye’nin bölgesel güç ve küresel aktör olma idealini gerçekleştirme kararlılığının bir göstergesi olarak ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde ABD Başkanı Obama’nın Türkiye ziyareti de Türkiye’nin Batı ile olan ilişkilerinde iddia edilen yol ayrımının çok da doğru olmadığını bir göstergesidir.⁴⁸

Yine Türkiye’nin yeni dış politikasının “eksen kayması” olarak nitelendirilmesine karşı, Türkiye’nin özellikle Ortadoğu özelinde bütüncül bir dış politika tutumu benimsediğini, bölgenin sadece güvenlik riskleri olan bir bölge olarak değil; kültürel, ekonomik ve tarihsel derinlik açısından içerdiği “tehditlerin fırsata dönüştürülebileceği bir alan” olarak kabul gördüğünü tespit etmek daha yerindedir. Türkiye Ortadoğu politikasındaki “tarafsız” tutumunu terk ederek pro-aktif bir dış politika yaklaşımıyla bölgede “düzen-kurucu” bir rol üstlenmeye çalışmaktadır. Türkiye’nin yeni dış politika yaklaşımı ABD ve AB ile olan ilişkilerini dışlamak değil, onları öncelemek şeklinde yorumlanmalıdır.⁴⁹ Son dönemde yaşadığı siyasal ve ekonomik dönüşüme bakıldığında Türkiye’nin Batı’dan uzaklaştığı ve politikalarında Doğu’ya yöneldiği eleştirilerinin haklı olduğu söylenemez. Türki-

ye yeni dönemde AB uyum sürecinde gerçekleştirdiği reformlar ile demokratikleşme bağlamında önemli ilerleme kaydetmiştir. Türkiye Batı ile ilişkilerinde üyesi olduğu uluslararası örgütlerde yükümlülüklerinden vazgeçmemiştir. Türkiye bu dönemde Avrupa Konseyi'nin dönem başkanlığını üstlenirken NATO'nun Yeni Stratejik Konseptinin oylandığı toplantıda evet oyu kullanarak Batı ittifakında yer aldığını bir kez daha göstermiştir. Aynı zamanda aksi yönde hareket eden tüm aktör ve faktörlere rağmen Türkiye'nin AB'ye tam üye olma hedef ve isteği de devam etmektedir. AB'ye katılımı stratejik bir hedef olarak belirlemiştir.⁵⁰ Bu bağlamda, Türkiye'nin yeni Ortadoğu politikasının diğer bölgelere yönelik yeni girişimleriyle birlikte ele alındığında, “dış ilişkiler çeşitliliği” içinde tanımlanmasının ve eksen kayması tartışmalarının tamamen göz ardı edilmek yerine öne sürülen karşı argümanların iyi okunarak iktidar tarafından özeleştiriyeye dönüştürülme fırsatı olarak kullanılmasının gerekliliği de ortadadır.⁵¹ Türkiye kendi sınırları etrafında barış çemberi oluştururken, bu hattın devamında da barış ve istikrarı kademelendirme stratejisini de beraberinde yürütmeye çalışmaktadır. Davutoğlu'nun Türkiye'nin güvenliğini fiziki sınırlarının ötesinde Bakü, Tiran ve Filistin'in güvenliği ile ilişkilendirmesi bu argümanın en temel destekleyici unsuru olarak görülebilir. Türkiye kendine olan güveni arttıkça bölgesel tehdit algılamalarını değiştirmeye çalışmış, bölgesel ve küresel kalıcı barış ve istikrarın sağlanması yolunda çaba göstermiştir.⁵²

Peki, yeni stratejik kültürün “ekseni” nereye oturmaktadır? Davutoğlu'na göre “Ortadoğu politikasında başarılı olmanın asgari şartları Ortadoğu'yu jeokültürel ve jeoekonomik olarak kuşatan sağlam bir strateji, diplomatik ve askeri taktiklerin koordinasyonunu sağlayacak esnek bir dış politika ve bu bölgenin küresel politikadaki etkisini değerlendirebilen basiretli bir kademelendirme becerisidir.”⁵³ Ortadoğu'nun muhtemel çatışma ve sorun alanı olarak görülmesi anlayışı terk edilmiş ve “başkalarının sorunları ile ilgilenme sorumluluğu” ve “tarihsel ve kültürel bağların” varlığı doğrultusunda bölgede inisiyatif alınmaya başlanmıştır. Bu yaklaşım aynı zamanda Türkiye'nin tarihi ve kültürel sorumluluğunun

bir gereği olarak görülmektedir.⁵⁴ Başta Filistin sorunu olmak üzere İsrail-Lübnan, İsrail-Suriye, Irak, İran ve diğer sorun alanları hakkında tarafları bir araya getirci ve uzlaşma arayışı tutumu Türkiye'nin bölgedeki kilit rolünü güçlendirmektedir. Davutoğlu'nun stratejisinin 1950'li yıllardaki Demokrat Parti'nin politikalarıyla benzerlik gösterdiği doğrudur ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki aktif politikalarını bir "eksen kayması" olarak nitelendirmek yerine yeni dönemdeki Ortadoğu politikasını uzunca bir süredir ihmal ettiği bölgelere açılım politikası olarak görmek daha doğrudur.⁵⁵ Fakat bu yorumlar yeni stratejinin özgünlüğünü yeterince yansıtmamaktadır: Öncelikle, Türkiye'nin siyaseten pozisyon belirlemesi gereken konuların dışında tutulmak istendiği; Türkiye'nin önemini uluslararası sorunların dışında kalmak yerine sorunlara müdahale etmesi gerektiği ve müdahil olabildiği ölçüde de pozisyon alabildiği gerçeğinin görülmesi gerekmektedir. Davutoğlu mucidi olduğu yeni stratejik kültürün işaretlerini; "siz etken olmayın, müdahil olmayın, siz karışmayın, siz söylenileni yapın" anlayışının yeni Türk dış politika yaklaşımı ile bağdaşmayacağını savunarak açıkça vermiştir.⁵⁶ Dış politika analistleri yeni politikaların normatif açıdan orta ve uzun vadede Ortadoğu'da barış ve istikrara katkı sağlayacağını bekleyebilirler.⁵⁷ Bu gerçekten de Davutoğlu'nun samimi ve asli hedeflerinden biri olabilir. Ancak, Türkiye'nin yeni dönemde Ortadoğu'yu ve Arap komşu ülkelerini düşman ya da rakip olarak görmek yerine, bilakis ekonomik ve siyasi ortak olarak algılamaya başlaması yeni stratejik kültürünün *reel-politik* arayönünün tabii bir yansımasıdır. Bu sadece ideal veya reel politik bir yansıma da değildir: Türkiye dış politika pratikleriyle kendi kimliğine hayat üfleemektedir.⁵⁸

Türkiye'nin izlediği yeni dış politika Ortadoğu, Orta Asya, Kafkaslar, Balkanlar, Afrika ve Güney Amerika'da yeni alanlar oluştururken, Türkiye bölgesel ve küresel alanda krizlerin çözümü ve önlenmesine dair önemli bir pozisyon üstlenmiştir. Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında yürüttüğü ritmik diplomasi ile karşıt grup ve tarafları bir araya getirebilmiştir. Türkiye bir yandan bölgede Sünni, Şii ve diğer toplum kesimlerini buluşturabilirken öte yandan aynı zamanda

hem bölge ülkeleri hem de küresel aktörlerle diyalog kurabilen tek ülke konumuna gelmiştir.⁵⁹

Yine Türkiye'yi yalnızlaştıran İran'ın nükleer programına ilişkin barışçıl ve diplomatik çözüm arayışları ile oluşturulmaya çalışılan güven ve istikrar ortamı bu yeni parametrelerdendir. Türkiye'nin dış politikadaki "Yurtta Barış Dünyada Barış" ilkesinin bütüncü bir normu olarak kabul edilebilecek "komşularla sıfır problem" politikası beraberinde Türkiye'nin komşularının da komşuları ile sorunlarının çözümünü tetikleyici bir unsur olarak kabul edilebilir. Çünkü komşularının diğer komşuları ile çatışma halinde olduğu bir Türkiye'nin "sıfır sorun" hedefini gerçekleştirebilmesi zor görünmektedir.⁶⁰ Özetle, barış diplomasisi, güven inşa edici yöntemlerle çatışma çözümü arayışları ve arabulucu-kolaylaştırıcı rollerde ifadesini bulan Davutoğlu'nun stratejik pozisyon arayışları ve bölgede barış bilincinin yerleşmesine çaba göstermesi de stratejik kültürünün yansımalarındandır.⁶¹

Türkiye'nin yakın dönemde Suriye iç-savaşında muhalif bloğun yanında yer alması; vizelerin kalktığı günübürlük giriş-çıkış oranlarının da aynı paralelde arttığı bir süreçten hemen sonra gelmesi itibarıyla dikkat çekicidir.⁶² Aslında ilişkilerdeki bu ani değişim bölgede Arap Uyanışı ile vuku bulan büyük sosyo-politik dönüşümünün stratejik bir sonucu olarak görülmelidir. Türkiye, uzun yıllar sıfır problem idealiyle iyi geçindiği komşusu Suriye'de dramatik bir politika değişikliğine gitmiştir. Türkiye yanı başındaki Suriye yönetiminin kendi halkını karşısına almasına sessiz kalamamıştır. Ülkesindeki halk uyanışını ne idare ne de kontrol edemeyen Suriye yönetimini açıkça karşısına alan Türkiye, uluslararası arenada yalnız kalmak ve kanlı iç-savaşı uzatmak pahasına bu siyasetinden şimdiye kadar taviz vermemiştir. Türk dış politika yapıcılarının sıklıkla mezkûr stratejik hamlenin maliyet hesabını yapamamakla suçlanmaktadır. Gerçekten de uzlaşmacı ve barış yanlısı aktif dış politika anlayışına zıt gibi görünen bu hamle, yeni stratejik kültürünün parametrelerinden olan özgürlük-güvenlik dengesinin Davutoğlu için önemini kavramakla daha iyi anlaşılabilir. Davutoğlu için Ortadoğu halklarının özgürlük

arayışı steril-materyal bir milli “kar-zarar hesabı”nın ya da savunmacı-güvenlik siyasetlerin konusu olamayacak kadar önemlidir.

Özetlemek gerekirse, son dönemle birlikte Ortadoğu’da daha önce görülmedik ölçekte bir diplomatik hareketlilik gerçekleşmektedir. Bu hareketlenme Ortadoğu’dan Afrika’nın içlerine alışılmış siyasi kalıpları kırmaktadır. Türkiye bu hareketliliğin merkezinde yer almakta ve itici güç rolünü oynamaktadır. Artık sadece komşu ülkeleri ilgilendiren sorunlarla sınırlı kalmayarak, Afro-Avrasya coğrafyasındaki tüm sorunların çözümünde meşru bir aktör haline gelmeyi hedeflemiştir. Türkiye’nin mücavir alanlardaki meşruiyeti, bölge ülkelerini Türkiye’yi yanlarına çekme yarışına itmektedir. Türkiye ile beraber hareket etmek hem iç politikada hem de dış politikada rahatlama sağlamaktadır. Türkiye’nin dâhil olduğu platformlar yeni bir çerçeveden, sonuç üretecek inisiyatiflere dönüşmektedir. Bu girişimler aynı zamanda bir araya gelmeleri zor aktörleri sorun çözme hedefi etrafında birleştirerek, Kafkasya, Balkanlar ve Ortadoğu gibi coğrafyalarda Hobbesçu (düşman) ve hatta Locke’cu (rakip) uluslararası anarşi kültürünü uzun vadede dönüştürmeye yardım etmektedir.⁶³

Sonuç Yerine: Stratejik Kültür ve Dış Politika-İç Politika Etkileşimi

Genel ifadesiyle dış politika, bir devletin yürütme gücü olan hükümetin dışa yönelik söylem ve eylemlerini ifade eder. “Dış politika ilk bakışta salt dış dünyayla ilgili görünmekle birlikte, aslında öncelikle ülkenin iç politikasının bir uzantısıdır.”⁶⁴ Demokratik ülkeler demokratik olmayan rejimlere kıyasla toplumlarının değer yargılarını dış politikaya daha çok yansıtırlar.⁶⁵ Bu yönüyle dış politika aynı zamanda “içeride işleyen iktidar ilişkilerine içkin bir stratejidir.”⁶⁶ Ersin Kalaycıoğlu’nun Türkiye’deki 22 Temmuz 2007 genel seçimlerine yönelik yaptığı bir araştırmaya göre, Türkiye’de seçmenlerin genel seçimlerde siyasi tercihlerinin belirlenmesinde partilerin uluslararası ilişkiler ve dış politika konusundaki yaklaşımları ve düşünceleri çok az ilgi çekmektedir zira seçmen eğilimlerinde asıl belirleyici olan partilerin kimlikleri ile ekonomik endişelerdir.⁶⁷ Ancak sorun-

suz bir iç-dış ayırımına dayanan bu tür tespitler partilerin kimlikleriyle karşılıklı kurulan dış politik tercihlerin (stratejik kültür) iç politikayla ilişkisini görmezden gelmektedir. Türk dış politikasında etkin yeni stratejik kültürün iç politikada farklılıkların resmi tehdit olarak adlandırıldığı dönemlerin sonunda uygulanabilmesi tesadüf değildir. Türkiye uzun yıllar tehdit algısında sadece dış tehdit değil aynı zamanda içte de farklı kimlik, ideoloji ve etnileri birer tehdit unsuru olarak görmüştür.⁶⁸ Yeni dönemde ise Türkiye’de farklılıklar kültürel güç unsurlarından biri olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Geleneksel dış politika aktörlerinin aksine iç politikaya yakın bir tutum benimseyen yeni dönem Dışişleri Bakanlığının “Büyükelçiler Konferansı” düzenleyerek yurt içi ve dışında görevli tüm büyükelçilerini Türkiye’nin çeşitli illerinde yapılan toplantılarda bölge halkıyla kaynaştırma çabası sembolik anlamın ötesinde yeni zihniyetin ortaya çıkardığı politik bir tavidir. Bu tavırla Türkiye’nin güvenlik-tehdit algısında iç “kuşatma anlayışı” kırılmaya çalışılmıştır. Örneğin, iç politikada önemli eleştiri konusu olan ve 1997 yılında yürürlüğe konan Emniyet Asayiş Yardımlaşma (EMASYA) Protokolü 2010 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Protokol, bir ilde yaşanan asayiş olayında mülki idare amirinin talimatı beklenmeden polis ve jandarma ile birlikte askeri birliklerin olaya müdahalesine imkân tanıyarak güvenlik bürokrasisine verilen idareye müdahale imkânı ortadan kalkmıştır.⁶⁹ Bu yönüyle güç kullanımı konusunda karar alıcı aktörlerin konumları daha da belirgin hale gelmiştir. İç politikada yaşanan önemli bir başka değişiklik ise asker-siyaset ilişkileri açısından kurucu rol oynayan Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB)’nin yeniden yazılması sürecidir. Yeni stratejik kültür açısından bunun önemi açıktır: belgede yer alan iç ve dış tehdit kavram ve içerikleri; tehdit algısındaki değişim ve yeni stratejik çerçevenin yeniden inşası paralelinde değiştirilmiş ve iç politikayı şekillendiren iç-tehdit kavramı neredeyse tamamen ortadan kaldırılmıştır. Türkiye güvenlik algısında farklılıkları tehdit olarak gören anlayışı terk ederek dış politikada rezerv konulan konu ve alanlar “minimum sorun maksimum çıkar” temelinde yeniden şekillenmiştir.

Türkiye uluslararası ilişkilerde sadece etkinliğini artırmamış aynı zamanda uluslararası alanda suya erişim, barışçıl amaçlı nükleer enerjiye sahip olma ve küresel ekonomik eşitlik gibi evrensel değerleri savunarak dış politikasına farklı bir içerik katmıştır.⁷⁰ Dönemsel olarak geleneksel dış politika çizgisinde değişimler de yaşamıştır: Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Lozan'dan kalan sorunları çözmeye çalışan Türkiye, tek parti döneminin ardından Demokrat Parti'nin tek başına iktidar olduğu dönemde ikili ilişkilerde rezerv konulan bölgelere yönelik olarak aktif dış politika tutumu benimsemiştir. Türkiye Batı ittifakındaki konumu ve rolü ile Kore'ye asker gönderme kararı aldığı gibi Ortadoğu'ya yönelik olarak diplomatik ilişkilerin güçlenmesine çaba sarf etmiştir. Özal döneminde de Birinci Körfez Savaşı'na müdahil olarak "bekle gör" şeklinde pasif dış politika tutumunu terk ederek aktif bir dış politika yürütmüştür, ancak genelde zayıf koalisyon dönemleri ve askeri müdahale dönemleri Türkiye'nin geleneksel dış politika seyrini sabitlemiş, bu dönemler Türkiye'nin dış politikada atıl tutumunu devam ettirdiği dönemler olmuştur. Bu trende istisna olarak; geleneksel dış politika anlayışını değiştirmeye çalıştığı Menderes ve Özal dönemlerinin ardından koalisyon hükümeti döneminde Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten İsmail Cem'in etkisi ile başta Yunanistan olmak üzere ikili ilişkilerde aktif dış politika uygulamayı tercih etmiştir. Ancak bu açılımlar kapsamlı bir kabuk değiştirmenin sonucu değil pragmatist yaklaşımların ürünü olarak görülmüştür.

Türkiye 2000'li yıllarda ise uluslararası alanda özellikle dış politika ve yeni stratejik kültürün yardımıyla adından sıkça söz edilen bir ülke konumuna gelmiştir. Türkiye'nin çok boyutlu ve aktif dış politikası, bu politikaların mimarı olarak kabul edilen Ahmet Davutoğlu'nun stratejik kültürü ile birlikte yeni bir döneme girmiştir. Alışagelmiş "köprü ülke" modelini reddeden bu model geleneksel savunmacı dış politika tercihlerini değiştirmiş ve "merkez ülke" olma ideali ile önce yakın çevresinde sonrada küresel ölçekte barış ve istikrar sağlamaya çalışan normatif bir dış politika misyonu ortaya koymuştur.

NOTLAR

- 1 Jack L Snyder, **The Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Options**, Rand R-2154-AF, Santa Monica, California, 1977, s.8.
- 2 Bezen Balamir Coşkun, "Does 'Strategic Culture' Matter? Old Europe, New Europe and the Transatlantic Security", **Perceptions**, Summer-Autumn, 2007, s.75.
- 3 Colin S. Gray, "Comparative Strategic Culture", **Parameters**, Vol. 14, No. 4, 1984, s.28.
- 4 Ken Booth, "Strategic Culture: Validity and Validation", **Oxford Journal on Good Governance**, Vol. 2, No. 1, 2005, s.25-26.
- 5 Gray, "Comparative.", s.26.
- 6 Christopher Coker, "Between Iraq and a Hard Place: Multinational Co-operation, Afghanistan and Strategic Culture", **The RUSI Journal**, Vol. 151, No. 5, 2006, s.14-19.
- 7 Tuncay Kardeş, "Güvenlik: Kimin Güvenliği ve Nasıl?"; Derleyen: Zeynep Dağı, **Uluslararası Politikayı Anlamak**, Alfa, 2007, s.140.
- 8 Ibid, s.141.
- 9 Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, İstanbul: Küre, 2012 (77. Baskı), s. 17.
- 10 Ahmet Davutoğlu, **Küresel Bunalım**, İstanbul: Küre, 2012 (31. Baskı), ss. 197-207.
- 11 Alastair Ian Johnston, **Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History**, Princeton: Princeton University Press, 1995.
- 12 Sadık Ünay, Economic Diplomacy for Competitiveness: Globalization and Turkey's New Foreign Policy, **Perceptions**, Vol. 15., No. 3-4., 2010; Kemal Kirişçi, "Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State", **New Perspectives on Turkey**, No. 40, 2009, s.48; Sadık Ünay, **Kalkınmacı Modernlik**, İstanbul: Küre, 2013.
- 13 "Davutoğlu: Hedef 2023'te AB'ye Tam Üye, Bölgede Etkin Bir Türkiye", **Euractiv**, 06 Ocak 2010.
- 14 Fulya Özerkan, "Architect of 'Strategic Depth' Concept Unveils New Foreign Policy", **Hürriyet Daily News**, 4 Ocak 2010.
- 15 Davutoğlu, "Hattı Diplomasi".
- 16 Mustafa Küçük, **Constructivism and The Study of Security And Foreign Policy: Identity and Strategic Culture in Turkish-Greek and Turkish-Israeli Relations**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, s.81.
- 17 Ibid s.84.
- 18 Ramazan Gözen, **Türk Dış Politikası Barış Vizyonu**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2006, s.2.
- 19 Küçük, **Constructivism**, s.85.
- 20 Ibid, s.90; Mustafa Küçük'ün stratejik kültür analizi 1999 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır.
- 21 Ibid, s.91.
- 22 Davut Dursun, D., B. Duran ve H. AL, **Dönüşüm Sürecindeki Türkiye/Aktörler, Alanlar, Sorunlar**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s.1.
- 23 Bülent Aras ve Hakan Fidan, "Turkey and Eurasia: Frontiers of a New Geographic Imagination", **New Perspectives on Turkey**, No. 40, 2009, ss.198.
- 24 Bülent Aras,, K. Dağcı ve M. E. Çaman, "Turkey's New Activism in Asia", **Alternatives**, Vol. 8, No. 2, 2009, ss.31.
- 25 Meliha Benli Altunışık, "Worldviews and Turkish Foreign Policy in the Middle East", **New Perspectives on Turkey**, No. 40, 2009, ss.180.
- 26 Ibid, ss.181.
- 27 Ibid, ss.182.
- 28 Ibid, ss.185.
- 29 Ibid, ss.188.
- 30 Küçük, **Constructivism**,
- 31 Ahmet Davutoğlu, "Hattı Diplomasi Yoktur Sathı Diplomasi Vardır, Sathı ise Tüm Dünyadır", **Radikal**, 5 Ocak 2010.

- 32 Ahmet Davutoğlu, “Daha Güçlü Bir Türkiye”, Editör: Ali Resul Usul, **Yükselen Değer Türkiye**, MÜSİAD, İstanbul, 2010, ss.35-36.
- 33 **Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri**, ORSAM, Rapor No. 18, 2010, s.6-7.
- 34 Ibid.
- 35 Ibid, s.8.
- 36 Ahmet Davutoğlu, “Turkey in 2008”, <http://www.henryjacksonsociety.org/stories.asp?id=72>, 14.11.2009.
- 37 Davut Dursun, “Ortadoğu Siyaseti Üzerine Notlar”, Editörler: İnat K., ve A. Balcı, **Ortadoğu Yılığ 2005**, Nobel Yayınları, Ankara, 2006, s.311.
- 38 Ortadoğu ve Hazar doğalgaz rezervini Avrupa’ya taşımayı amaçlayan Nabucco doğalgaz boru hattı projesinin 3.282 km uzunluğunda (Besleme hatları dahil) olması planlanmaktadır. Hattın Türkiye’deki uzunluğu ise 1.998 km olması öngörülmektedir. 13 Temmuz 2009 tarihinde imzalanan hükümetler arası anlaşmayla projeye BOTAŞ (Türkiye), Bulgar gaz (Bulgaristan), Transgaz (Romanya), MOL (Macaristan), OMV (Avusturya) ve RWE (Almanya) ortak olmuştur. Ortakların eşit oranda (%16,67) hak sahibi olduğu projenin yıllık kapasitenin 25,5-31 milyar m3/yıl olması ve 2013 yılında ilk kapasiteyle çalıştırılması öngörülmektedir (www.botas.gov.tr).
- 39 Morton Abramowitz,, ve Henri J. Barkey, “Turkey’s Transformers”, **Foreign Affairs**, Vol. 88, No. 6, 2009, ss.118-128.
- 40 Şaban Kardaş, “Turkish-Azerbaijani Energy Cooperation and Nabucco: Testing the Limits of the New Turkish Foreign Policy Rhetoric”, **Turkish Studies**, Vol. 12, No. 1, 2011, ss.74.
- 41 İdris Bal, “Türk Dış Politikasının 87 Yıllık Analizi”, <http://www.stratejikboyut.com/haber/turk-dis-politikasi-nin-87-yillik-analizi--31850.html>, 10.03.2010.
- 42 Mesut Özcan, From Distance to Engagement: Turkish Policy towards the Middle East, Iraq and Iraqi Kurds, **Insight Turkey**, Vol. 13., No.2, 2011; Ali Balcı, “Türkiye’nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikâyesi”, Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ufuk Ulutaş (Der.), **Türk Dış Politikası Yılığ 2012**, Ankara: SETA Yayınları, 2013.
- 43 Anthony Shadid, “Resurgent Turkey Flexes Its Muscles Around Iraq”, **Herald Tribune**, 05 Ocak 2011.
- 44 Martina Warning and Tuncay Kardaş, “The Impact of Changing Islamic Identity on Turkey’s New Foreign Policy”, **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, Vol. 10, No. 2, 2011; Ali Balcı and Tuncay Kardaş, “The Changing Dynamics of Turkey’s Relations with Israel: An Analysis of ‘Securitization’”, **Insight Turkey**, Vol. 14, No. 2, 2012.
- 45 Birol Akgün, “Türkiye’nin Ekseni Ne Zaman Değişir?”, **Stratejik Düşünce**, Yıl 1, Sayı 2, 2010, ss.35-39.
- 46 Nasuh Uslu, Searching a Beneficial Way Out from the Impasse: The Cyprus Problem and the Turkish Foreign Policy, **Perceptions**, Vol. 15, No. 3-4, 2010.
- 47 Gürkan Zengin, **Hoca & Türk Dış Politikası’nda Davutoğlu Etkisi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2010, s.204-205.
- 48 Nasuh Uslu, “Türkiye’nin Yeni Orta Doğu Yaklaşımı”, **Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 52, 2010, ss.153.
- 49 Burhanettin Duran,, “Türk Dış Politikası Ortadoğululaşiyor mu?”, **Ortadoğu Yılığ 2008**, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, ss.385-402.
- 50 **2010’da Türkiye**, Editörler: Özhan Taha, H. Ete ve S. M. Bölme, **SETA Analiz**, No. 32, 2011, s.81.
- 51 Şaban Kardaş, “Türk Dış Politikasında Eksen Kayması Mı?”, **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt 5, Sayı 2, 2011, ss.38-40.
- 52 Bülent Aras ve Rabia Karakaya Polat, “From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey’s Relations with Syria and Iran”, **Security Dialogue**, Vol. 39, No.5, 2008, ss.504.

- 53 Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik; Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 35. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s.452.
- 54 Şaban Kardeş, "Turkey: Redrawing the Middle East Map Or Building Sandcastles?", **Middle East Policy**, Vol. XVII, No. 1, 2010, ss.124.
- 55 Hüseyin Bağcı, "Zoraki Siyasetçi: Ahmet Davutoğlu", **Stratejik Boyut**, 28 Aralık 2009.
- 56 Ahmet Davutoğlu, "Eksen Kayması Diyen 'Siz Karışmayın' Demek İstiyor", **Görüş**, Sayı 63, 2010, ss.14-22.
- 57 Kemal İnat, "Republic of Turkey", Editörler: GIELER, W., K. İnat ve Claudio Kullmann, **Foreign Policy of States A Handbook on World Affairs**, TASAM Yayınları, İstanbul, 2005, s.505.
- 58 Tuncay Kardeş and Murat Yesiltaş "The New Turkish Foreign Policy: Towards an Understanding", **Bilgi**, Vol. 22, No.2, 2011, s.4.
- 59 Marc Champion ve Farnaz Fassihi, "Turkey Presses Role as Mideast Referee", http://online.wsj.com/article/SB1000142405274870411540457609622783678968.html?mod=WSJEUROPE_hpp_MIDDLETopNews, 22.01.2011.
- 60 William Hale, "Turkey and the Middle East in the 'New Era'", **Insight Turkey**, Vol. 11, No. 3, 2009, ss.151.
- 61 Bülent Aras ve Aylin Görener, "National Role Conceptions And Foreign Policy Orientation: The Ideational Bases Of The Justice And Development Party's Foreign Policy Activism in The Middle East", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Vol. 12, No. 1, 2010, ss.84.
- 62 Mehmet Bulut and Nasuh Uslu (eds.) **The Middle East in Transition: Turkish and Syrian Perspectives**, Ankara: Adam, 2010.
- 63 Alexander Wendt, **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, Küre Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 305-364; Bülent Aras, "Üç Ahmet'ler, Darfur ve Yeni Ortadoğu", http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/bulent_aras/2010/03/24/uc_ahmetler_darfur_ve_yeni_ortadogu, 08.07.2010.
- 64 Ramazan Gözen, "Dış Politika Nedir?", Der., İdris Bal, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s.4.
- 65 Ibid.
- 66 Ali Balcı, "Türkiye'nin Dış Politikası ve İsrail: 1990'lar ve 2000'lere İlişkin Bir Karşılaştırma", **Ortadoğu Etütleri**, Cilt 2, Sayı 2, 2011, s. 119; "Dış politika kavramı için ayrıca bkz. Ali Balcı, "Dış Politika: Yeni Bir Kavramsallaştırma Bağlamında Egemenlik Mitinin Analizi", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 7, Sayı 28, 2011, ss. 1-21; Ali Balcı, "1990 Sonrası Türk Dış Politikası Üzerine Bazı Notlar: Avrupa Birliği ve Kıbrıs Örneği", **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Editörler: Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil, Nobel Yayınları, İstanbul, 2010, s.87-99; Ali Balcı, "Foreign Policy as Politicking in the Sarıkız Coup Plot: Cyprus between the Coup Plotters and the JDP", **Middle East Critique**, 21.2 (2012): 157-170.
- 67 Ersin Kalaycıoğlu, "Public Choice and Foreign Affairs: Democracy and International Relations in Turkey", **New Perspectives on Turkey**, No 40, 2009, ss.80.
- 68 İhsan D. Dağı, "Emergence of a 'new Turkey'", **Today's Zaman**, 06 Aralık 2010.
- 69 **2010'da Türkiye**, s.17.
- 70 T.C. Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Prof. Dr. Bülent Aras ile Kişisel Mülakat, 2011.